

by brzy po případě i veliké vlastní své prostředky vyčerpali. Aby se tyto úvěrní vztahy a styky co nejvíce usnadnily, k tomu bylo nezbytno vytvořiti nové národohospodářské úpravy a změnití podle toho také přiměřeně právní a jiná sociální ustanovení týkající se rozhodování o hmotných statcích.

48. Úvěř podnikatelský a jeho sociální funkce.

Moderní podnikatelská soustava téměř současně vznikala se zaváděním a zobecněním římského zákonodárství ve státech západní a střední Evropy (se známou t. zv. recepcí římského práva). Pro nově se rozšiřující podniky se svobodnou lidskou prací nestačily však, jak bylo k tomu již poukázáno, tuhé a upjaté formy přejatého římského výlučného soukromého práva vlastnického ani zvláště práva dědickeho, které velmi často rozptylovalo po smrti podnikatelově jeho pracně nashromážděný kapitál. Nebylo by bývalo možno, aby podniky splnily sociální funkce jim určené, aby rádně a dostatečně ve vzájemné součinnosti všech svých lidí ukojovaly nejrůznější potřeby lidských společností, kdyby byly neměly snadné možnosti nabývatí cizích kapitálů, kdekoli se jim naskytovaly, pokud náležitě nebyly společensky zužitkovány od samých vlastníků.*)

Podniky hledí získati nejen *větší kapitály*, které jejich vlastníci nemíní sami zužitkovati, nýbrž snaží se přivábiti také ony nesčetné *kapitálové zlomky*, jež pro svou skromnost by se vůbec k samostatnému podnikání ani nehodily. Podobně nahrazují si ony kapitály, které z pozůstalosti podnikatelovy podle zákonné dědické posloupnosti bývají odnímány z podniků.

Pro odklizení překážek převzatých ze starších právních řádů podnikatelská soustava sama si stvořila tedy nové vyspělejší formy práva smluvního a obligačního ve všelikých moderních *úvěrních* zařízeních. *Úvěrem podnikatelským* hledělo se co nejsnáze převáděti kapitály k pravému i vhodnému jich společenskému určení, aby místo nepodnikajícího vlastníka vládl jimi a volně jich využíval podnikatel. Ze zisku, kterého podnikatelé společenskými úpravami se domohou, a který se pravidelně zvětšil po vynaložení cizích kapitálů, dostává se (kapitalistům) vlastníkům propůjčeného jmění zvláštní náhrady ve známých důchodech úrokových.

Úrokové důchody nejsou ovšem, jak to bylo prokázáno (v II. dílu odst. 41.), nijakými přirozenými plody ze statků kapitálových — takových plodů ani ve vlastním ani v obrazném smyslu vůbec není —

*) Někteří vlastníci nechťi buď svými prostředky podnikati nechtíce k tomu náležité schopnosti, nebo nemají k tomu příležitosti pro své různé nepodnikatelské zaměstnání; některým bývá vůbec zřítné podnikání zakazováno ze společenských důvodů (veřejným zřizencům, duchovenstvu, aktivním vojínům atd.). V nové době vůbec *veliká většina lidí* vývojem podniků a jejich snahou dospěti k velikým provozům *nemůže ani býti samostatnými podnikateli*. Kapitály všech těchto nepodnikajících vlastníků nejsou ani nepatrné ani bezvýznamné i stále vzrůstají. Jest zřejmé, že by tím velmi mnoho důležitých prostředků bylo vyloučeno od užitečného společenského náležitého upořebení, kdyby pouze jejich vlastníci jich směli používatí a nebylo společenské možnosti je snadno přenechávati jiným lidem (podnikatelům), kteří jich dovedou zužitkovati ke společenskému ukojování potřeb.

nýbrž jsou to společenské důsledky jak podnikatelské soustavy tak dosavadní společenské úpravy soukromých oprávnění. Podnikatelé by totiž bez uvěřených kapitálů nemohli podnik buď vůbec neb aspoň v dostatečné míře provozovati a tím by pro společensky možné ukojování potřeb nebylo dosti ukojovacích prostředků. Proto společensky se ochotně povoluje podnikům na opatření dostatečných úkojů takový pravidelný výtěžek, aby z něho mohli zároveň kapitalistům nabídnouti za uvěřené kapitály dosti lákavý důchod, jenž pak potřebné kapitály do podniku vábí. Úrok ovšem musí býti tím větší, čím kapitalistům se skytá více příležitostí svými prostředky také jiných důchodů nabývat. Kapitalista vzdává se na čas moci nad svými vlastními statky, jen když mu za to kyne *dostatečná* náhrada v úrocích.

Úrokem bývá kapitalistům také dávána náhrada nebo pojištění, že kapitál bývá v podniku utracen (spotřebován), když nepodařilo se docílití takového výtěžku, aby se mohly z něho zapraviti úroky, ano že se ani nemůže vrátiti jeho plná hodnota věřiteli. Takové nehody nebývají řídké v zemích s neuspořádanými sociálními poměry. Kromě toho jest v úroku často také jisté zajištění proti zmenšení spláceného kapitálu znehodnocením (při kolísavých měnách). Úroký tedy nahrazují jednak důchody, kterých by vlastník mohl získati jiným způsobem nežli uložením svých kapitálů do cizího podniku,*^{*)} jednak bývají pojištěním proti možným ztrátám kapitálovým (kdyby dlužník se stal neschopným k placení), jednak vyvažují možné újmy hodnoty proměnami měny a konečně musí ještě lákati ony kapitály k určitému

*^{*)} K důchodům, které lze peněžitým kapitálem koupiti, bylo již v dřívějších výkladech častěji poukazováno, i důchody ty jsou také v nynější době stále hojnější, Arci také tyto kupované důchody plynou z různého podnikání, ale nikoli přímým účastenstvím kapitálu v určitém provozovaném podniku, nýbrž nepřímým způsobem na základě různých ujednání spočívajících na soukromém nebo veřejném právu. Bylo vzpomenuo již důchodů veřejných hospodářství, které se prodávají (neb i zastavují) v jakékoli tisíci a které ve formě herní plynou nepřimo z nejrůznějších podniků (ale i ze samých provozů veřejných). Úrokové důchody placené z veřejných půjček staly se všeobecně přístupnými v jakýchkoli sumách od té doby, co jednotlivé části věřitelských nároků proti veřejným hospodářstvím jsou stálým předmětem peněžních obchodů (na burse i mimo bursu) buď jako *cenné papíry* (částečné dluhopisy) nebo jako *výpisy z hlavních knihy státních dluhů* (podle zvyků západoevropských).

Podobně si kapitalisté mohou za své peněžité kapitály opatřiti různé pozemkové nebo i jiné rentové důchody (na př. mohou koupiti proslulou firmu nebo výsadu jistého výhradního provozování t. zv. patent nebo autorské právo nebo kterékoliv jiné trvalé příležitosti k získkům plynoucím nikoli z vlastního provozu, nýbrž že podniky a výhody nabyté lze buď pronajmouti nebo že jinou úmlouvou jest možno zabezpečiti si účastenství ve výtěžcích různých hospodářství soukromých i veřejných).

Takové různé důchody poskytovaly se již v dobách před podnikatelskou organizací novověkou a bylo je možno také za peníze nebo jiné uznané hodnoty koupiti nebo směniti. Na př. za půjčené kapitály se dávaly v zástavu všeliké vrchnostenské důchody ať veřejného nebo soukromého rázu. [Berní důchody, regalie, cla, desátky a jiné podobné dávky byly ve středověku často zástavou peněžité půjčky a z výnosů jejich se buď platily napřed umluvené důchody úrokové, nebo pokud dluh se nesplácel, dávky ty byly přičteny ve vlastnictví věřiteli. Podobné zástavy veřejných důchodů jsou dosud běžné v zemích s úvěrnými poměry chatrnými jako v Turecku, v románských amerických republikách nebo v Číně.] Obdobně zemědělsky výnosné pozemky byly věřitelům přenechávány k užívání za jejich propůjčené kapitály.

provozování, které by jinak zůstaly neupotřebeny až do doby, kdy se jich může užít k ukojování a ke spotřebě.

Veliké podniky jsou možné toliko na podkladě úvěrním. Žádný větší podnikatel se nyní ani nemůže bez úvěru obejít, i kdyby k založení svého podniku měl dosti svých vlastních prostředků. Neboť při všeobecném již zvyku odbývati úkoje podnikatelské na úvěr oceli by se sebe bohatší podnik brzy v nesnázi, kdyby jen vlastními prostředky snažil se na delší doby vystačiti. Podnikatelé povolovaným úvěrem při odbytu rychle by se vyčerpávali ze svých prostředků a nemohli by po případě dostatečného množství surovin nebo jiných pomocných kapitálů nabýti, aby provoz udržovali stále ve stejné výši nebo aby jej snad dle potřeby rozšiřovali. Právě toto již obecné dodávání úkojů na úvěr nutí podnikatele, aby sami také své provozní prostředky mohli úvěrem získávati.

Veliké podniky umožněny byly namnoze snadností úvěru, jak toho dokladem jsou zejména četné závody společenské (akciové, s ručením obmezeným, družstevní a j.). Valnou část výhod velkých provozoven podnikových lze připsati na účet jejich výhodnějšího a snadnějšího úvěru. Úvěrem současně také usnadněny nebo vůbec teprve možny byly ony obrovské i mnohostranné úkoly, které pro ukojování lidských potřeb připadly jak soukromému tak veřejnému podnikání všeho druhu.

Úvěrem podstatně se urychlilo všeobecné používání přírodních energií ve službách lidstva. Bez úvěru byly by mnohem tíže přístupny neb i nedostupny obrovské zásoby energií uložené v dolech uhelných, petrolejových, nebo v rudných kovových ložiskách, nebylo by jisté tak snadné možno využítovati energií spádů vodních, ani tak důkladně by se nedalo těžit z plodivých sil půdy. Velkolepé dopravní podniky železnice, paroplavební, jakož i veškerá vyspělá moderní technika průmyslová i zemědělská nedaly by se ani mysliti bez ohromně zkoncentrovaných kapitálů pomocí všelikých úvěrních prostředků a operací (na př. bez všelikých cenných papírů — které k podobným provozům přivedly a stále znovu přivádějí potřebné ohromné kapitály ze všech i nejmenších zdrojů — nebo bez prostřednictví bank a jiných úvěrních podniků a ústavů).

Také různá obchodní a tržní spekulace, která se stará o náležité rozšíření všech úkojných prostředků a jich přiměřené rozdělování mezi potřebující lidstvo, jakož i o zobecnění nejrůznějších kulturních potřeb, nemůže se obejít bez dalekosáhlého úvěru. Veliká (ale i menší) veřejná hospodářství používají ohromných uvěřených kapitálů nejrozsáhlejší měrou, aby mohla splniti přčetné úkoly také nepodnikatelského rázu, které rozšířením všelikých kolektivních (pospolitých) služeb a statků převzala.

Bez úvěru bychom si tedy vůbec ani nedovedli představití rozsáhlá i obsažná hmotná společenství lidská, která vznikla mezi civilizovaným lidstvem, ani by nebyly možny mezi lidmi celého světa tak mnohostranné styky hospodářské a kulturní, ani by se nebylo dospělo plnosti a rozmanitosti všelikých úkojů, jak je moderní kultura hmotná, ideová i mravní všude rozšířila a všestranně vytríbila. Úvěrním všestranným přenecháváním všelikých hodnot rozhojily se všechny

požitky, přibylo velmi mnoho pohodlí a vzrostlo sociální bohatství do rozměrů v dřívějších bezúvěrových dobách ani netušených.

V tom smyslu můžeme právem mluvit, že úvěr rozsáhlým použitím přírodních energií, když se k tomu znamenitě přizpůsobily a součinností sesílily různé schopnosti lidské, dal popud k vytvoření nesčíslných nových hodnot, *ačkoli přímo sám žádných hodnot netvoří*, nýbrž pouze je dovede převáděti na vhodnější místa a ve způsoby, kterými se lépe mohou uplatnit a využítkovati.

Ale působení úvěru nemusí býti vždy a za všech poměrů sociálně úspěšné. Zdali a pokud úvěrem vzniká sociální prospěch, záleží arci od způsobu, jakým se uvěřených kapitálů v podnicích použije i jaké potřeby se podnikáním ukojuje.

Sociálního úspěchu z úvěru není, když se ho použije v podnicích ukojujících potřeby sociálně neprospěšné nebo škodlivé, třeba by při tom samy podniky docilovaly velikých (peněžitých) zisků a dobře prospívaly.

[Na př. uvěřeného kapitálu se užilo k výrobě lihu a lihem tím se ukojila pouhá náruživost pijácká a utraceny byly v důsledku toho ještě mnohé jiné platné hodnoty (nedbalostí nebo jakýmkoli řaděním opilec). Patrně sociální prospěch podobného úvěru byl zcela jistě negativní, třebaš věřitel dostal dobré úroky ze svého kapitálu i dlužník podnikatel nad to docílil znamenitého čistého výtěžku ze svého lihovaru. — Podobně by tomu bylo, kdyby se úvěru upotřebilo k výrobě látek ničících a látkami těmi prodanými se značným výtěžkem zničily se nebo poškodily různé veliké hodnoty (ve válkách, v revolucích nebo při zločinných atentátech).]

Vlastním a pouhým úvěrním jednáním bez jiné činnosti se nemohou arci žádné hodnoty tvořiti, jelikož úvěrem vznikají pouze *právní změny v nárocích vlastnických*. Proti zráte vlastnického věcného práva na straně věřitelově vzniká rovnomocná *pohledávka*, totiž nárok věřitelův vůči dlužníkovi. Podobně dlužník nabývající vlastnictví věcí od věřitele zavazuje se osobně *dluhem*, který vyvažuje jeho vlastnictví úvěrem nabyté. Věcné statky (kapitály) vyměnily při tom pouze své vlastníky (dlužníka místo věřitele) a pohledávka věřitelova jest vyvážena dluhem dlužníkovým (pohledávka jest aktivem věřitelovým, dluh proti tomu pasivem dlužníkovým).

Teprve když dlužník věcných statků (peněz nebo jiných kapitálů za ně nabytých) v podnikání vhodně využije, může nastati rozmnožení hodnot (ale možné by bylo také jejich umenšení). Podaří-li se toto rozmnožení hodnot nad hodnotu kapitálů, jest úvěr úspěšný; ale plně úspěšný (pro podnikatele) jen tehdy, když skutečné rozmnožení hodnot pomocí kapitálu přesahuje výši jím placených úroků z uvěřeného mu kapitálu. Zajisté úvěr bude podnikateli jenom tehdy žádoucí, když mu zjednává zisk přesahující smluvený důchod, kterým věřiteli se zavázal.

Pravidelně podnikatelská organisace bude o úvěr usilovati jen tehdy, když přebytečné zisky nad všechny náklady se dají s jistotou nebo s velkou pravděpodobností vytěžit. A podnikatelská organisace také se podle toho ve společnosti uplatnila, že úvěrem potřebným si patričné zisky při sociální své funkci — když ukojuje totiž potřeby

cizí — vymohla náležitými cenami prodávaných nebo jinak nabízených úkojných prostředků. To pro zdar podniků stačí, zároveň je to při nynější soukromopodnikatelské soustavě dostatečným národohospodářským odůvodněním úvěru (a tím také úroků), poněvadž umožnil podnikatelům vyzískávat z uvěřených kapitálů ještě více než věřitelé dostanou.

Jak vůbec sociálně jest úvěr prospěšný, podle soukromého zdaru nelze usuzovati, neboť ani soukromý zisk podnikatelův ani důchod věřitelův nemusí býti vždy nepopíratelným prospěchem společenským, ano mohou se soukromé ty výhody často vydariti na sociální újmu. Ale prospěšnost úvěru jest dostatečně prokázána podle nynější *soukromé podnikatelské soustavy* hmotným úspěchem podnikatelského těžení, které úvěrem bylo vyvoláno nebo rozmnoženo a sesíleno, což arci nemusí býti ještě skutečným sociálním ziskem ani úspěchem.

Ovšem vedle zdařených potřebných a s úspěchem končících podnikatelských činů a zařízení následkem snadného a hojného úvěru mohou se vyskytnouti také nezdařené nebo nepotřebné, zbytečné a v důsledku toho nedostatečnými cenami odmítané spekulace. Takové působení úvěru sluší poznačiti za národohospodářsky neúspěšné, jestliže kapitály jím propůjčené byly vynaloženy buď málo vhodně nebo neužitečně, nebo byly docela nebo z části promarněny neb aspoň znehodnoceny. Nezdařené pochybené úvěru často mohou býti zaviněny nikoli samým podnikatelským provozem, nýbrž poruchami mimo podnikatelskou organizaci působícími na př. událostmi politickými nebo jiným sociálním zasažením nebo pohromami živelnými atd.

Kdyby však podnikání se nezdařilo následkem změněných názorů a návyků spotřebních, nebo když ztráty byly zaviněny nesprávným odhadováním nebo nevystižením ukojovaných potřeb, slušelo by je přece jen přičísti na vrub podnikatelské soustavě, jelikož jejím sociálním úkolem je právě tyto lidské potřeby a její vrtochy předvídati a jim se vhodně přizpůsobovati. Pokud takové předvídaní v lidských silách není, jeví se právě býti nedostatkem pro tuto (soukromou i veřejnou) podnikatelskou organizaci, která si na to troufala a s tím již také pravidelně účtovala nebo aspoň účtovati byla povinna.

Úvěr jest tedy mocným podporovatelem podnikatelské působnosti a podnikatelských výtěžků. Zároveň však z podnikatelské všestrannosti zase nejvíce těží a podnikáním teprve se náležitě rozmohl. Všechny kapitály, které by jinak byly bez výtěžků v rukou svých vlastníků — bývají do podnikatelského těžení lákány úrokovým důchodem a svým upotřebením v podnicích vzrůstají nepřetržitě. Nepůsobí tak pouze kapitály velké, nýbrž stejně i jakékoli sebe menší zlomky kapitálové; také pro ně lze nalézt výhodné umístění buď v akciích podniků výnosných nebo v částečných dluhopisech na malé zlomky výpůjček podnikatelských (ovšem i nepodnikatelských) nebo ve kterýchkoli jiných výnosných cenných papírech (ve vkladních knížkách, pokladních poukázkách, směnkách, warrantech atd.). Vedle cenných papírů i jinak přebytné zásoby nebo jakékoli jiné kapitály lze zužitkovati úvěry v běžných účtech bank a jiných

úvěrních podniků, jakož i hotové peníze lze na úrok u těchto ústavů ukládati, které je pak podnikatelům uvěřují.

Navzájem podnikatelské těžení používající těchto všech kapitálů ve spojení s úsilovnou prací lidskou a využitkováním přírodních energií hromadí stále nové přebytky kapitálové nad obvyklou spotřebu lidskou, které znovu do podniků zase vplývají úvěrem, aby podnikatelskou činnost nejen stále udržovaly, nýbrž ji všestranně rozšiřovaly, oplodňovaly a k stále většímu rozmachu podněcovaly.

Toto působení úvěru projevuje se napřed v hospodářském úspěchu podniků samých. Většími výtěžky podnikatelskými se však mohou úměrně zvětšovati také všeliké důchody jiné, především pracovní mezdni, pak i úrokové, rentové a všechny jiné, které z oněch všech důchodů jsou odvozeny. Mohou se také následkem vzrůstu všech důchodů soukromých množiti důchody veřejné větším výnosem daní i jiných berní; tím projevuje se příznivý vliv i na důchody liberálních povolání. Zvětšenými těmito všemi důchody a rozmnoženými požitky rostou i potřeby kulturní a s tím spojená sociální zaměstnání se rozšiřují a nabývají nových prostředků a také na budoucnost investicemi i všelikými úsporami a sociálními zařízeními lze vydatněji pamatovati. Z těchto singulárních hospodářských prospěchů stále četnějších jednotlivců i tříd společenských jistě se získávají také celkové znamenité sociální výhody pro sociální svazky, jestliže úvěrem se podporovalo rozhojnění opravdivého sociálního blahobytu a používá-li se toho většího blahobytu k všestrannějšímu lepšímu ukojování rozumných a kulturních potřeb i k náležitému rozvoji všech společenských sil a schopností.

Ale takové úspěchy rozhojněného úvěru podnikatelského nebývají za všech okolností zajištěné a nepochybné. Snadným úvěrem může podnikání lehkou býti svedeno na scestí. Pamatuje se pro okamžitý zisk (někdy i zdánlivý) na potřeby zbytečné. Úkoje takto dodávané nad potřeby (bez náležitého poptávky) odmítány jsou pak na trhu (nebo jinak) a nemožou nabyti dostatečné ceny, aby se jimi náklady provozovací ukryly. Úvěr se v takových podnicích ztrátami proplytvá a tyto krise odbytové z různých omylů, ukvapení neb i náhodou vzniklé zasahují pak i mnohé jiné podniky, které samy se podobných omylů nedopustily. Podobnými přehmaty a nezdary mnoho kapitálů se znehodnotilo, nebo se staly nepotřebnými proměněny byvše v nevhodné a odmítané zboží (i kdyby jen dočasně zboží takové přebývalo, může přece nepoužito materiálně se porušiti). Mízi často důchody napřed podnikatelské (vlastní), ale v dalších důsledcích také důchody úrokové, po případě i se ztrátami kapitálů uvěřených, ztrácejí se důchody pracovní (pozbytím zaměstnání) i všeliké důchody jiné (na př. veřejné, liberální atd.). Takový pochybený úvěr může tedy projevit dalekosáhlé zhojné účinky a jistě podobná přepětí a nezdary nejsou ani nikterak řídké, ani jejich zhojné působení nelze podeceňovati.

Tedy nedá se jakýkoli mocný úvěrní rozmach a tím sesílené podnikání považovati vždy za sociálně-hospodářský úspěch; nastávají také dosti častá zklamání. Úvěrní operace i jimi podporovaný podnikatelský rozvoj mohou se vydařiti na škodu jednotlivcům i celé

jisté skupině společenské. Ale po většině přece úvěr povznese a dovedl podnikatelskou soustavu k pravému rozkvětu a podporoval tím všeobecný společenský prospěch. Úvěr přispívá nejen k obsažnějšímu ukojování potřeb, nýbrž pomáhá tvořit stále nové a účinnější těžební prostředky, rozmnožuje také různými rezervami, úsporami a investicemi mohutně všelike kapitály. Tím stále si sám získává nové hojně vlastní zdroje.

Nepochybně však ani zcela úspěšným soukromým podnikáním následkem snadného úvěru nemusí vždy sociální prospěch ze soukromých hospodářských zisků plynouti. V těch směrech ani časté společenské přehmaty nebyly vyloučeny (ano vyskytují se dosti zhusta). Bývá to již v lidské povaze, že se někdy široké davy odávají marnivosti (požitkům málo závažným, nicotným) nebo povážlivým dráždidlům, ano i velmi škodlivým naruživostem (nemírnému požívání lihovin, tabáku, opia i různým pochybným zábavám). — Než i tato různá společenská poblouzení bývají přece vyvažována rozhojněním a vytríbením požitků nepochybně nezávadných i užitečných; zejména se působením podnikatelského úvěru zvýšila všeobecná úroveň životní jak ve směru materiálních tak i kulturních potřeb.

Jiné sociální závady a neshody mohly by následkem úvěrních výtěžků nastati velmi nestejným rozdělováním důchodů. Známa sklonnost kapitalistického podnikání k soustředování a odklizení menších provozů úvěrem jen roste. Veliké důchody se úvěrem silně hromadí a soustřeďují se v nečetné svrchní vrstvě kapitalistů, podnikatelů a vynikajících vůdců (na př. i mezi zřizenci). Této převaze velikých důchodů nedalo se čelit úplně *společensky neregulovaným* rozdělením důchodů následkem neomezené podnikatelské soutěže. K vyrovnání příkrých společenských protiv z toho vzniklých bylo nutno různě veřejnou mocí působiti (finanční politikou, sociální péčí, veřejnou všelikou podporou, svépomocí sociálně slabých vrstev i různými politikami těžebními a úvěrními).

Je tedy národohospodářské působení úvěru jistě velmi povzbudivé i všelijak pronikavě úvěr přispívá k tvoření nových hodnot. Toto úvěrní působení dalo také podnět k domněnce, že snad samým úvěrem mohou nové hodnoty přímo vznikati. K tomu sváděla namnoze i ta okolnost, že úvěrní pohledávky se napařád vtělovaly ve věcné své průkazy a v hmotné nositele (v cenné papíry), které nabyly zcela povahy věcných statků (zboží). Ale nejsou to přece nikterak nové hodnoty, které by úvěrem byly stvořeny, jelikož proti nim a zároveň jich obsahem jsou rovnocenné povinnosti a závazky dlužníkovy, které jejich statkovou povahu vyvažují úplně, takže proti aktivu cenných papírů objevuje se passivum souběžných dlužnických závazků.

K snadnějšímu pochopení této pravdy stačí objasniti vznik cenných papírů na některém typickém příkladu, dejme tomu na zástavních listech hypotečních bank. Banka zprostředkuje zemědělcí půjčku 10.000 frs tím způsobem, že dá vytisknouti svůj dluhopis na 10.000 frs, jemuž zárukou i zástavou (vedle banky jako dlužníka přímého) jest dluh a nemovitost zemědělova.

Tímto pouhým tiskem bankovního zástavního listu 10.000 frs vznikl sice cenný papír, ale nestvořila se jistě žádná *nová* hodnota. Teprve

závazek dlužníkův, že bude platit z toho úpisu roční úrokový důchod na př. 400 frs a že na jeho splátku kromě toho bude věnovati další roční důchod 100 frs, dodává tomuto cennému papíru žádoucí hodnotu, která na trhu (burse) se cení určitou sumou na př. 9.800 frs (kdyby byl okamžitý kurs nabývací 98⁰/₁₀). — Ale tato hodnota jest opřena jen povinností dlužnickou (současně zajištěnou zástavním právem hypotekárním). *Nový důchod úvěrem nevznikl*, jelikož co na důchodu nabývá věřitel, to na druhé straně ze svého důchodu navzájem ztrácí dlužník. Věřitel sám důchod ten musil si vykoupiti peněžitou sumou (9.800 frs) a dlužník za tuto sumu jest povinen důchod ten dodávati (ovšem výpomocnou zárukou jest tu závazek banky samé; ale pokud zástava a jmění dlužníkovy na důchod stačí, nevznikne z toho bance žádná obtíž, banka jest pouhým zprostředkovatelem).

Pro věřitele jest tedy nabytí onoho cenného papíru pouhou *směnou uvěřeného kapitálu* (9.800 frs) za *důchod annuitní* (na př. za důchod ročních 500 frs; z těch 400 frs je na pouhý 4⁰/₁₀ roční úrok, kdežto 100 frs ročně později s přibývajícemi úroky ze splacených částek půjčky stačí asi za 40¹/₂ roku celý dluh shladiti či umořiti). Tak jako pouhou směnou (koupí, výměnou nebo jiným úplatným předáním) toliko různé hodnoty mění své vlastníky, tak se to jeví také při každém úvěrním jednání, tedy nových hodnot tímto jednáním nepřibývá ani tehdy, když se při tom vytvořily *nové formy hodnotní* v cenných papírech, protože s nimi souběžné jsou povinnosti a újmy jednotlivých hospodářství dlužnických, které nároky z cenných papírů jsou povinny plniti.

Úvěr není ovšem napořád určen k těžení; není výlučně podnikatelským. Ani za nynější všeobecně rozšířené podnikatelské soustavy nevymizel vedle toho *úvěr nouzový a spotřební*. Takového úvěru nepoužívá se k nabývání nových hodnot, nýbrž jest určen ke spotřebě, aby se udržela buď hospodářská neb i životní existence dlužníkovy, když byla nějakými pohromami postižena. Nebo když je nutno připravovati lepší dlužníkovy budoucí úroveň životní, na což náklady nelze z vlastního opatřiti, nýbrž nutno použití cizích prostředků.

Jelikož z tak uvěřeného kapitálu přímo nevznikly nové hodnoty, nýbrž kapitál dlužníkem byl spotřebován, nemůže arci dluh býti oplácen z výtežků nabytých uvěřeným kapitálem. Vrácení kapitálu a náhrada věřiteli může býti poskytnuta jen z příštích důchodů dlužníkových nebo z jeho jmění, pokud snad nouzovým úvěrem bylo zachráněno od záhuby neb od podstatné újmy. Dlužník bude moci opláceti dluh buď uskrovněním svých budoucích důchodů (úsporami) neb z výtežků jmění, které mu zbylo nebo úsilovnějším a vydatnějším vynaložením své pracovní energie.

Tak už bylo dříve poukázáno, jestliže dlužník vyvázl z okamžitého nebezpečí a zachoval si tak dostatečné možnosti k příštím důchodům, bývá i nouzový úvěr prospěšný, ano může býti i nezbytným, když nelze jinak hrozící pohromy nebo ztráty odvrátiti. Používá-li se však úvěr toho z lehkomyšlnosti, nebo jsou-li podmínky jeho tak kruté, že přesahují síly a zdroje dlužníkovy, nebývá tím ohrožen vždy jen sám dlužník, nýbrž zároveň nerozvážný nebo nesvědomitý věřitel je v nebezpečí, že pozbude svých kapitálů. I sociální újmy

z toho mohou povstávat — že snadným úvěrem lehkomyšlní dlužníci mohou značné kapitály, kterých se jim dostalo, bez rozmyslu proplytvati nebo zmařití.

V novější době nelze však ani vždy nouzový úvěr od podnikatelského přesně odlišiti. Když se úvěrem sice nezaložil nebo neposílil dlužníkův podnik, ale když se jím zachránila neb i rozmnožila jeho pracovní nebo těžební schopnost, nebo když se zachránilo jisté jmění důchodotvorné, které by jinak přišlo na zmar nebo by se podstatně znehodnotilo, spotřební nebo nouzový úvěr může míti podobnou povahu i stejné sociální důsledky a úspěchy jako úvěr podnikatelský. To zvláště vyniká při úvěru vynaloženém na vychování, vzdělání i na odborný výevik dospívajících lidí.

Zákazy braní úroků z nouzového úvěru se z těchto důvodů staly zbytečnými, ano škodlivými. Na ochranu dlužníkovu v některých zemích byly určovány nejvyšší sazby úrokové a stíhána byla úroková lichva. Lichva ovšem bývá považována za nedovolenou a trestním právem se stíhá. To však je oprávněno, jen když se jeví býti hrubým zneužitím tisné dlužníkovy a bezohledným, krutým kořistěním z jeho okamžité hospodářské slabosti a nerozvážlivosti.

Zajisté se za nynější všeobecné platnosti podnikatelského těžení sociální postavení věřitelovo proti dlužníkovi podstatně proměnilo vzhledem k dobám bezúvěrového hospodaření. Věřitel nemá už proti dlužníkovi takové převahy a sociální moci, jaká mu příslušela za dob převládajícího úvěru nouzového, pokud byla velmi přísná exekuce a kdy dlužník také svou vlastní osobou podléhal věřitelově pravomoci. Dlužníci nevydávají se už tolik v sociální područí svých věřitelů, jako tomu bylo za starších dob. Naopak nyní často dlužnický podnikatel bývá v mnohem lepším hospodářském stavu nežli jeho věřitelé.

Zvláště to platí o velkých podnicích potřebujících ohromných úvěrů, jichž kapitály dodávají menší strádatelé prostřednictvím úvěrních ústavů nebo kapitalistů ve formě cenných papírů. Často takový věřitel musí se spokojiti zcela hubeným výtěžkem — (malým úrokem ze vkladů v úvěrním ústavě, nepatrnou neb i žádnou dividendou z akcií, které si koupil atd.) — při stálém ohrožení samého uvěřeného kapitálu. Kapitál ten při jakémkoli chatrnějším nebo špatném zdaru dlužnického podniku se znehodnocuje nebo se může zcela ztratiti (při úpadku). — Velké výtěžky si dlužnický podnikatel úplně pro sebe vyhradí a po případě jinde jich použije mimo podnik (na svou rodinu nebo na různý přepych nebo k jiným účelům nepodnikatelským atd.), ale při nezdaru podniku bývají věřitelé postiženi často redukcí důchodů neb i ztrátou kapitálů samých. Úpadky dlužnické nejsou vyloučeny ani při podnicích větších ani při úvěrech veřejných hospodářství (státní bankroty nebyly dosud tak zcela řídké). Někdy — jak už na to bylo poukázáno — dlužník i při svém právním ztroskotání (při zániku podnikatelské firmy v konkursu) dovedl si nebo svým příbuzným nějakým způsobem uchovati bezpečný důchod, nebo si zachránil všelijakým způsobem jisté jmění, kdežto věřitelé přišli úplně o své kapitály.

Podobně nevýhodné může býti postavení malých věřitelů, ukládajících své úspory v méně spolehlivých bankách, nebo kupujících

akcie podniků průmyslových, obchodních a dopravních pochybné rentability, nebo vůbec nejisté existence. V takových případech bylo by spíše na místě chrániti věřitele proti přehmatům dlužnickým (přísnějším ručením lehkomyšlného dlužníka, rádným potrestáním podvodných úpadků atd.).

Úvěr spotřební nebo nouzový jistě se omezil při dlužení soukromém zvláště tím, že pozbyli věřitelé osobní moci proti dlužníkovi, že nemohou zmocniti se jeho pracovní energie a že postrádají jakéhokoli odškodnění při možném hospodářském nezdaru nebo při ztroskotání dlužníkově. Proto dlužníci často úvěru toho nemohou jinak dosíci než za lichvářské úroky, nebo dají-li nějakou věcnou záruku, nebo když se za ně zaručí jiní spolehlivější spoludlužníci.

Věcná záruka pohledávky bývá buď movitá nebo nemovitá. Záruky za pohledávku arci neomezily se pouze na úvěry spotřební, nýbrž jsou zcela běžné také při úvěrech podnikatelských. Cenná věc na záruku pohledávky věřiteli v moc daná zove se *zástavou*. Tato zástava jest buď ve faktickém držení věřitelově při movité zástavě (t. zv. zástavě „ruční“ nebo při „lombardování“) — nebo se uchovává u osob třetích pod kontrolou a se svolením věřitelovým (ve skladištích podle warrantové soustavy), nebo se získává právním záznamem ve prospěch věřitelův na věcech nemovitých (vtělením v pozemkové knihy). Takové zabezpečené úvěry, třeba byly spotřební nebo nouzové, mají určitou přednost proti úvěrům nezabezpečeným a nabyly pro svou jistotu výhod menšího úrokového důchodu (úrokové míry).

Z úvěrů osobním ručením zabezpečených vyniká zvláště úvěr *směneční*, při němž ručení a vymáhání pohledávky požívá zvláštních právních výsad výjimečného řízení (směnečního řádu a směneční exekuce).

Úvěr spotřební (také čistě nouzový) se zvláště rozšířil pro úhradu potřeb veřejných hospodářství. Veřejná hospodářství mohou sice také potřebovati úvěru podnikatelského ve velké míře, jako toho dokladem jsou četné výpůjčky drah státních nebo na vykoupení a vyvlastnění soukromého majetku k účelům veřejným i vůbec jakékoli investiční veřejné dluhy. Ale největší část dřívějších i nyníějších zvláště rozhojněných veřejných dluhů vzala svůj původ v nouzových rozpacích těchto hospodářství buď ke krytí schodků (deficitů) běžného hospodářství, nebo zvláště pro jakoukoli mimořádnou velikou spotřebu (neb i při zániku kapitálů různými sociálními nebo živelnými pohromami).

Zejména je to válka, která od jakživa způsobovala nejhorší vzrůst všech státních dluhů, ale zvláště vyssávala všechny hospodářské zdroje v nejnovější době. Kdyby nebylo válek, snad by ani investiční úvěry nebyly vznikly, nebo by se byly mohly zmenšiti na nepatrnější částky. Jistě jest takového používání nouzového úvěru tím více litovati, že se jim nepřispívá k tvoření hodnot nových nebo k jich zvýšení, nebo k nahrazení hodnot zaniklých, nýbrž naopak především k ničení velikých hodnot dříve pracně nabytých, nad to však i k ničení a k znehodnocení nejlepších sil sociálních — nadějných mladých a nejsilnějších životů lidských. Tu by slušelo uvážiti přede vším jiným, zdali

jakékoli domnělé úspěchy určitého společenského celku (státu) jsou vůbec jen v jakémisi poměru k sociálním pohromám i hrůzám válek, zvláště moderních. Bohužel, že z obav, jaké pohromy může napadenému způsobiti útočná válka, nezbyvá ani zcela mírumilovným státům, leč aby se vojenskými přípravami zabezpečovaly proti útokům.]

Úvěrem se předávají dlužníkům nejrůznější kapitály. Kapitálem nejvhodnějším mohou býti všeliké věci *zastupitelné* (*fungibiles res*), („*quae mensura sive pondere constant*“), t. j. které měrou nebo váhou jsou vystiženy dostatečně. Než úvěr se neomezoval výlučně na zastupitelné zboží, na př. u národů chovajících dobytek byly zrovna jednotlivé kusy jeho propůjčovány na úvěr a někteří mají za to, že tak přirozeně vznikl a obecně se rozšířil zvyk bráti úroky.

[Naznačují prý to cizí slova pro úrok: řecké *τόκος*, které značí mládě, *fenus* latinské a *fee* germánské, které znamenají úroky i mladé dobytče zároveň. — Viz Dr. Hainisch: „Die Entstehung des Kapitalzinses“.]

Tato možnost, aby zcela individuální zboží bylo postupováno úvěrem ve vlastnictví podnikatelům, není ani v nové době vyloučena, ale jest celkem řídkostí. Tak mohou do podniku úvěrem býti postoupeny určité pozemky, budovy, zařízené dílny nebo továrny, neb i proslulé firmy. Na př. se stává v podnicích společenských, že se takové „*přínosy*“ účtují společníkům jako kapitálový vklad. O „*přínosech*“ („*apports*“) bylo již dostatečně vykládáno*) při akciových společnostech; přínosy se účtují v kapitále akciovém a často ostatním akcionářům neb i věřitelům podniku daly podnět k stížnostem i k zakročování zákonodárnému. Jinak bývá podobné individuální jmění na úvěr nyní zřídka kdy postupováno.

Ale ať se podnikům uvěří kterékoli kusy jmění v zastupitelném zboží nebo v majetkových věcech individuálního rázu, nyní skoro bez výjimky se oceňují již peněžité a rozumějí se naporád úvěřeným kapitálem určité peněžité sumy. Také vrácení hodnot a placení úroků věřitelům bývá vymíněno téměř výlučně v penězích běžných měn. Z toho důvodu ovšem na jedné straně důležitost peněz a peněžního oceňování tím více vyniká; na druhé straně však do úvěrních styků vnášejí se a přejímají všechny neurčitosti a proměny, které se dotýkají hodnot peněžitých. Zároveň jest zřejmo jak ustanoveními o méně státní moc suverénně a velice účinně může zasahovati také do poměrů úvěrních a vůbec podnikatelských.

Bylo již naznačeno při momentech risikových, jak se jim úroky přizpůsobují v měnách nespolehlivých (papírových). — Jest však nesporno, že také při měnách mezinárodně spojených a navzájem ustálených (kovových) proměnou peněžitých hodnot se všelijak úvěrní účinky pro dlužníka i věřitele pozměňují. Jelikož lze ve světovém vývoji hospodářském konstatovati stále ponenáhlé klesání peněžité hodnoty zvláště v dobách delších, ubývá tím věřitelské převahy proti dlužníkům, čímž zároveň moc kapitálů se do budoucna pravděpodobně zmírňuje. Dlužníkům při úvěrních závazcích dlouhodobých kyne velmi pravděpodobná naděje, že se jejich povinnosti na delší

*) Dil II., odst. 27., str. 28.

doby podstatně zmírňují. Z toho plynou zvláště oněm dlužníkům značné výhody, kteří se domohli dlouhodobých půjček, jichž delší trvání bývá slosovateľnými nebo vůbec nevýpovědnými cennými papíry pojištěno.*)

Někdy se věřitelé také proti pravděpodobnému zhoršování papírové měny zajišťují zvláštními úmluvami, že jim jejich pohledávky smějí býti plněny pouze v penězích určitého druhu, pravidelně v penězích kovových (zlatých). Takové vymínění bývá druhdy pravoplatně ustanoveno v samé smlouvě úvěrní. [Ve sménce se to děje slovem „*effektivně*“, které se přidává k směnečné sumě udané v určité kovové měně. Bez takového výslovného vymínění se však má za to, že se podle úvěrní smlouvy dluh i úroky budou platiti v udané měně (ať kovové či papírové), třeba se mezitím hodnota její jakkoli podstatně proměnila.***) Proti možnému znehodnocování měn zlatých jsou věřitelé bezbranní. Proti němu nejen že se nemohou nijak brániti (není prostředku k vyšetření, jak se měna zlatá znehodnotila ani nelze nijak tomu čeliti) — nýbrž věřitelé si nikdy ani proměny v hodnotě zlata neuvědomují a nečinili v tom směru nijakých pokusů, aby si to nějak nahradili.

Že úvěrní úmluva mezi věřitelem a dlužníkem zní skoro napařád a vylučně na určité plnění peněžní (v určité měně), proto nebéře se ani dlužníkovi ani věřiteli možnost, aby úvěrem skutečně bylo převáděno také vlastnictví jiných věcí zastupitelných — nepeněžitých. Ba děje se tak ustavičně při převádění přerůzného zboží úvěrem do podniků: věřitelem nebývá pravidelně kapitalista, který by dlužníku podnikateli vyplácel peněžité sumy na zápujčku, nýbrž dodavatelé surovin, strojů a jiných pomocných prostředků poskytuji na úvěr podnikatelům tyto kapitály peněžité oceněné ve formě prodeje. Podobně podnikatel průmyslník nebo velkoobchodník dodává hotové tovary a jiné zboží obchodníkům nebo jiným odběratelům na úvěr, který se spláci pak peněžité. [Na př. bavlněná přádelna dostala ke sprášení potřebnou bavlnu na úvěr od svého dodavatele, který ji ovšem peněžité ocenil — dejme tomu 1 balík za 20 £. Dodavatel bavlny uhradí si ji směnkou vydanou na přádelnu; tedy na př. za 500 balíků po 20 £ vydá směnku na 10.000 £, kterou eskomptuje u některé banky. Směnka ovšem při své splatnosti musí býti vyplacena peněžitou sumou nebo je peněžité súčtována. Přádelna tedy prozatím prostřednictvím směnky dostala zboží na úvěr a nikoli peníze a bude snad později spláceti směnku zase směnkami jinými obdrženými za zboží, které dodává sama na úvěr svým odběratelům].

Peněžité povahy úvěrních pohledávek lze využití také k placení jakýchkoli peněžitých závazků a dluhů. Proto úvěrní pohledávky

*) Arci když při úplně rozvrácené měně papírové dlužník musí se spokojiti úvěrem v penězích, které pozbyly kupní síly, může naopak sám dlužník velmi utrpěti, jestliže později se papírová měna zlepšuje. Kromě toho, že ve špatné měně bývají podmínky pro dlužníky tvrdé, musí později opláceti nad to hodnoty mnohem větší nežli které mu byly úvěřeny.

**) Za války výhrady, že je nutno platiti skutečnými zlatými penězi nebo určitou (cizí) měnou, byly prohlášeny za neplatné. Věřitelé tedy nemohli vymáhati od dlužníků „*effektivní*“ plnění, třeba si je zvláštní úmluvou vymínili.

hodí se velmi dobře k placení místo hotových peněz a úvěr přejímá zároveň často funkce platební a konkuruje naporád s platidly peněžitými. Děje se tak zvláště často při vyrovnávání platů do ciziny, při kterých se používá úvěrních pohledávek vzniklých ze vzájemných dodávek zboží.

Úvěrem lze si do budoucna za postoupené kapitály (za jakékoli zboží) vymíniti peněžité důchody a jelikož z důchodů těch možno později nabývati (koupí) jakýchkoli hmotných i nehmotných úkojů, bývá z těch kapitálových důchodů možný vzrůst a je i pojištěn stálý přítok nových kapitálů do podniků. Jen málokeré kapitály odolávají tomuto lákadlu, že by zůstaly ležeti u svých vlastníků nepoužity a nehleděly v podnikcích nabývati nových důchodů (úroků). Tato přitažlivá moc na kapitály za slibované peněžité důchody nebývá ani příliš oslabována různými (třeba častými) neúspěchy věřitelů. Ani hojnější úpadky jak soukromých tak veřejných dlužníků ani možné znehodnocování peněžitých částek neodstrašuje dnes příliš nabídky přerůzných kapitálů, jakmile spolehlivost dlužníka zdá se býti jen trochu podepřena (na př. věcnými zárukami nebo hospodářským jeho zlepšením a zotavením atd.). Ano, ani dlužníci, kteří byli třebas usvědčeni z naprosté nespolehlivosti, nebývají pro všechny časy zbaveni možnosti úvěru nového, jakmile zase novým věřitelům jakési jen záruky poskytují, že svým příštím závazkům lépe dostojí než dostali minulým věřitelům. Na př. noví věřitelé nerozpakují se své kapitály svěriti dlužníkům, kteří se sotva se svými starými věřiteli vyrovnali, třebas jen nepatrnými zlomky uvěřených kapitálů. Podobně kridatární státy domohly se dosti lehkou zase nových úvěrů, často velmi brzo po velmi pronikavých redukcích svých dřívějších dlužnických závazků.*)

*) Četné doklady pro to viz v autorově spisu „O státních dlužích, o státním úvěru, o emissích a konverších státních půjček“, hlavně v části 6. „Státní úvěr a jeho povaha i podmínky“ str. 50—58. Úvěr státní při všech hrozných chybách, kterých se často finanční správa dopouštěla a dosud dopouštějí, bývá skoro nezamarný a nejchatrnější státní kredit polepší se hned, jakmile se veřejné státní hospodářství uvede jen poněkud v jakýsi pořádek. Mimo četné doklady z dřívějších dob lze uvést z druhé polovice 19. století příklady tyto:

V Egyptě byla r. 1868 vydána státní půjčka 1189 mil. £ na 7% ročních úroků ve velmi nízkém kursu nedosahujícím ani plných 75% (tedy se skutečným úrokováním 9 $\frac{1}{3}$ % ročně a s možným značným kursovním ziskem). Na pozdější půjčku r. 1873 byly podmínky ještě těžší; neboť kurs byl asi jen 70% při slibovaném úrokování 7%. Vypůjčoval si tedy Egypt skoro na 10% ročně. Ovšem hned v roce 1876 byly vládou svémocně redukovány úroky z těch půjček na 6% a pak v roce 1880 na 4%. Přes toto nedodržení smlouvy a svémocné snižování úroků rovnajíce se částečnému úpadku, Egypt mohl již po pěti letech r. 1885 dostati značnou novou půjčku 92833 mil. £ na 3% ročně za velmi výhodný kurs 95 $\frac{1}{2}$ % (tedy za úrok pouhých ročních 3193% čili značně menší než 3 $\frac{1}{2}$ %). Aci Egypt byl tehdy již pod spořádanou anglickou správou i kontrolou. Tím se vysvětluje, že mohl získati úvěr se zárukou anglickou za mnohem lepších podmínek nežli tehdy si vypůjčovaly hospodářsky a finančně nejlépe spravované evropské velmoci: Francie a Německo. — V r. 1890 (tedy za 10 let po částečném úpadku redukováním úroků) Egypt bez jakékoli cizí záruky dostal na své státní hospodářství poměrně velikou půjčku 294 mil. £ = 742 mil. frs. při 3 $\frac{1}{2}$ % ročním úrokování za kurs 91%, kterážto půjčka dostoupila již r. 1894 paritní ceny a později byla po dlouhá léta nad pari. Egypt by snad ani nebyl dosti přesvědčivým dokladem o přílišné důvěřivosti věřitelské, jelikož se trvale octl pod účinným politickým i finančním dozorem Velké Británie. Ale jiným nepochybným dokladem bylo neodvísle *Turecko*, které

Tyto všechny okolnosti usnadňují velmi podnikatelské organizaci, aby mohla s náležitými kapitály postarati se o úkoje cizích potřeb a zabezpečují pravidelně dostatečné přítoky všelikých statků ke splnění těchto úkolů. Zvláště veřejná hospodářství a společenské veřejné podniky (akciové) získávají velmi snadno téměř neobmezených hmotných prostředků na úvěr.

Ovšem tato snadnost úvěru a lehkověrnost věřitelů není vždy k zisku společenskému; neboť velmi často se tím způsobem ohromné kapitály zbytečně a bezúčelně rozplývají. Snadným úvěrem pod-

stále bylo zmitáno vnitřními nepokoji i těžkými zahraničními nesnázemi trpělo. To bylo dávno již nejhůře věrolomným dlužníkem proti svým věřitelům; neboť zastavilo zcela výplatu svých zahraničních půjček r. 1876 (za války srbsko-turecké, po níž postiženo bylo ještě 1877—1878 válkou rusko-tureckou ohrožující přímo jeho trvání). Ale již r. 1882 byla 5% -ní státní turecká půjčka v cizině prodána za kurs 83% (kdežto krátce před tím v r. 1881 5% -ní uherská renta docílila jen kursu 80%!). V r. 1890 dostalo Turecko již půjčku 4% -ní za kurs 81·1% (tedy za úrok 4·93% ročně); později až do války turecko-italské, do roku 1911 měly turecké renty vyšší kurs nežli renty rakouské a uherské.

Španělsko, které r. 1882 redukovalo úroky ze svých zahraničních i domácích dluhů na pouhou třetinu a jejich sumy nominální zmenšilo na 43%, dostalo přece v roku 1896 za nejisté doby, kdy zápasilo na Kubě s nebezpečnou revolucí a kdy ocitalo se již v *předvečer války se Spojenými Státy*, půjčky 250 mil. frs. (peset) na 5% ročně za kurs 93%! Na to po prohrané válce a ztrátě všech svých osad v Americe i v Asii sehnalo přece r. 1898 velikou půjčku 1.200 mil. peset na 5%, za kurs 83%.

Itálie koncem roku 1894 snížila zcela svémocně úroky ze všech svých rent (zvýšivši úrokové daně pod názvem daně důchodové ze 13·2% na 20%). Následek toho neprojevil se snad poklesnutím ceny italských státních papírů, *nýbrž naopak nastalo jejich zdražení a italský úvěr značně se zlepšil*. Koncem roku 1893 před zvýšením kuponové daně byla italská 4·34% -ní (nominálně 5% -ní po srážce 13·2% daně však 4·34%) renta prodávána za nízký kurs 78·6%, protože se vědělo již, že podle předloženého zákona budou úroky sníženy; (před tím, než zákon o snížení úroků se projektoval, byl kurs 91%). Po zvýšení daně a po značném snížení úroků se 4·34% na 4% stoupl však hned kurs renty velmi patrně. Proti kursu 4·34% -ní renty 78·6% koncem roku 1893, byly ceny 4% -ní renty později mnohem vyšší, totiž:

koncem let	1894	1895 *	1896	1897
	85·3%	83·9%	91·8%	94·8%

až konečně ke sklonku 19. století dostoupila cena 4% -ní italské renty paritní výše a brzy ji i značně přesáhla. R. 1906 mohla být 4% -ní italská renta konvertována ve dvou stupních (napřed na 3 $\frac{1}{2}$ % pak na 3 $\frac{1}{2}$ %) až na 3 $\frac{1}{2}$ % při kursu úplně aritním, když už dříve 4 $\frac{1}{2}$ % -ní renta byla (již r. 1903) al pari přeměněna v rentu 3 $\frac{1}{2}$ % -ní. Tak znamenitě zlepšil se italský úvěr hned po té, když stát vlastně učinil částečný úpadek tím, že svémocně snížil úroky a zkrátit tak velmi citelně své dřívější věřitele (třebas to bylo zastírané daní důchodovou).

Ale i bývalé Rakousko proslulé svým otevřeným státním bankrotem r. 1811, který ještě v r. 1817 opakovalo tím, že stanovilo pro nové vídeňské zlaté sazbu 2 $\frac{1}{2}$ zl. měny = 1 zl. stříbrnému, dovedlo si poměrně velmi záhy po úpadech těch zjednávatí dosti laciný úvěr. V letech 1814—1816 bylo sice Rakousko nuceno vypůjčovatí si až na 14% ano i 20% ročně i výše a při tom hospodařilo finančně tak špatně, že v celé dlouhé době od r. 1811 až do r. 1848 nezjednálo si ani jediného roku finanční rovnováhu, nýbrž stále zápasilo s velikými schodky. Ale přece již r. 1823 (tedy za šest let po opětovaném bankrotu!) podařilo se mu dostati 5% -ní výpůjčku za dosti příznivý kurs 82% (tedy za roční úrok málo vyšší než 6%). Ano již r. 1830 při stálém chatrném a deficitovém státním hospodaření mohlo konvertovati 5% -ní dluh ve 4% -ní za dosti výhodných podmínek, že 96 zl. v 5% -ních dluhopisech = 100 zl. ve 4% -ních úpisech.

Tak záhy zapominají *noví* věřitelé bankrotářských dlužníků na jejich věrolomnost vůči věřitelům starším!

poruje se totiž nadvýroba i velmi odvážné spekulace, které konečně mívají v zápětí těžké národohospodářské poruchy. Krise z toho povstalé ohrožují také kapitály i důchody těch, kteří se sami nijakých lehkovážností nedopustili, kteří pouze při sociální spletitosti všech hmotných styků za podnikatelské soustavy byli podobnými zmatky a kritickými pohromami zároveň zasaženi.

Dokladem takových neblahých následků nerozváženého úvěru byly ohromné hospodářské krise roku 1873 v Německu a zvláště v Rakousko-Uhersku, jehož hospodářský rozvoj byl lehkomyšlným rozplýtváním úvěrních kapitálů na leta ochromen a zastaven. Jiný doklad již byl uveden z Francie, jejíž kapitalisté zbytečně zakopali několik miliard frs na neplodné práce na *šíji panamské*; neboť tamní výkopávky byly po většině naprosto neužitečné pro budoucnost nebo zanikly úplně v tropické bujné vegetaci. [Nový panamský průplav jde také zcela jinudy, než se původním Lessepsovým nezdařeným pokusem jej vésti zamýšlelo].

Ještě horší sociální následky mívá nouzový úvěr veřejný, zvláště úvěr proplytvaný ve válkách nebo v nebezpečných přípravách k nim. Děsné války hrozíci záhubou a vypleněním celých krajín ano i vyhubením národů nebyly by možné bez vyvinutého moderního úvěru a bez jeho nesmyslného napjetí až do úplného vyčerpání postiženého sociálního celku. Ovšem že úvěr ten nedával se nijak dobrovolně, nýbrž byl všelijakým rafinovaným nátlakem a vydíráním vynucován (na př. v bývalém Rakousko-Uhersku).

49. Zprostředkování úvěru bankami a cennými papíry. Socialisace úvěru pomocí cenných papírů.

Úvěrní styky mezi kapitalisty a podnikateli nebo vůbec mezi věřiteli a dlužníky — také nepodnikajícími — byly by při velkém počtu věřitelů a při rozptýlenosti a velmi nestejně velikosti kapitálů žádaných i potřebovaných velmi ztíženy, kdyby nebylo *zvláštních podniků, které uvěřování zprostředkují* a kdyby zároveň nebylo jimi použito vlastních nástrojů úvěrních ve formě *cenných papírů*, jež úvěr přímo ztělesňují a jaksi socialisují.

Úvěrní podniky zprostředkující mezi věřiteli kapitalisty a podnikateli dlužníky zoveme *bankami* nebo šíře *úvěrními ústavami*. Mohou to býti buď podniky jednotlivců nebo společností, ale stálým vývojem víc a více nabývají převahy mezi nimi podniky společenské. Nyní již skoro po větce se název bank přisuzuje pravidelně jen úvěrním podnikům společenským. [Menší společenské úvěrní ústavy však se nejmenují obyčejně bankami, nýbrž záložnami, spořitelnami, úvěrními družstvy a úvěrními společenstvy, záložnami a výpomocnými pokladnami atp.]

Úvěrní podniky při svém zprostředkování smlouvají se samostatně jak s věřiteli tak s dlužníky. Kapitály přijímají od věřitelů, kteří by rádi své přebývající prostředky výhodně bez vlastní činnosti zužitkovali; za tím účelem je ukládají na úrok do bank. Tím věřitelé kapitalisté stávají se účastníky podnikatelských zisků, kterých docílují